

О.П.ГЛАЗОВА

Т.В.КОСЯН

НАВЧАЛЬНІ ПЕРЕКАЗИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

5 КЛАС

1999, 2000

ЗМІСТ

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ	4
ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ОКРЕМИХ ПРЕДМЕТІВ	9
ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ТВАРИН	15
ТЕКСТИ НАУКОВОГО СТИЛЮ	25
ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ	29

ПЕРЕДМОВА

Переказ – традиційний для школи вид навчальної роботи. Він якнайбільше відповідає сучасним вимогам, оскільки дає можливість організувати навчання за типом діяльності. Школярі вчаться сприймати текст (аудіювання або читання), відтворювати почуте або прочитане (говоріння й письмо). Робота над переказом передбачає не лише відтворення сприйнятого, а й творчість, що виявляється в доборі мовної форми висловлювання.

Мислення й мовлення не є тотожними, ці процеси розрізняються своїми механізмами. Мовимо ми за допомогою слів, мислимо ж значно більшими одиницями – абстрактними моделями, образами-схемами. За висловом Л.С.Виготського, «...думку можна порівняти з навислою хмарою, котра проривається зливою слів. Тому перехід від мислення до мовлення є надзвичайно складним процесом розчленування думки та її відтворення в словах».

Під час сприйняття мовлення (аудіювання, читання) словесна інформація «згортається», «пресується» в абстрактні моделі, смислові блоки. Під час відтворення (говоріння, письмо) такі моделі, своєрідні смислові матриці, розчленовуються на слова. **Обидва види перекодування інформації (слова – абстрактні символи; абстрактні символи – слова) відбуваються у внутрішньому мовленні.**

Прослухавши або прочитавши текст переказу, школяр запам'ятує дослівно лише деякі його фрагменти – спрацює так звана *оперативна пам'ять*. Текст, якщо не вдаватися до його спеціального заучування, така пам'ять спроможна утримувати протягом 5-10 секунд.

Основну частину висловленої в тексті інформації учень фіксує у вигляді абстрактних моделей. Вони відкладаються в так званій *довготривалій пам'яті*. Особливістю цього виду пам'яті є те, що час зберігання нею перекодованої в абстрактні моделі-матриці інформації практично необмежений.

Процесові перекодування словесної інформації в абстрактні моделі сприяє виконання таких завдань, як визначення теми та головної думки тексту та складання його плану, тобто з'ясування мікротем тексту. Тому до роботи над складанням плану запропонованого для переказу тексту вчитель повинен ставитися якнайуважніше. **Саме в процесі складання плану тексту відбувається перший вид перекодування.**

Настанову вчителя «переказати почуте (прочитане) своїми словами» школярі часом сприймають занадто буквально. Скориставшись тим, що учні впродовж недовгого часу пам'ятають найбільш образні слова й звороти (особливість оперативної пам'яті), учитель може порадити їм записати їх на чернетці або на дошці. Адже мета педагога – розвивати смак до точного слова, навчати усвідомлено використовувати характерні для певного тексту слова й вирази.

Обов'язково потрібно звернути увагу на те, які типи мовлення поєднано в переказуваному тексті, який тип мовлення переважає (покладений в основу тексту). Вироблення в учнів уміння усвідомлено відтворювати тексти, в основу яких покладено певний тип мовлення (*розповідний, описовий тексти, текст-роздум*) або з доцільним поєднанням різних типів мовлення – одне з головних завдань словесника. Необхідно, щоб учні розуміли, у чому полягає відмінність між описом і розповіддю, як будується роздум.

Обов'язково треба запропонувати школярам визначити стиль сприйнятого висловлювання, назвати його основні стильові ознаки. Переказуючи текст, учні мають зберігати його стиль.

Наступний вид перекодування словесної інформації – відтворення тексту за складеним планом. Цей етап роботи над переказом для учнів є найбільш складним: не просто кожен абстрактний символ-матрицю розчленувати на речення й слова. Керівництво й допомога вчителя тут вкрай потрібні.

Програмою передбачено роботу над *усним переказом тексту*. Це сприяє удосконаленню усного мовлення учнів, збагачує, уточнює й активізує їхній словниковий запас. Корируючи усно відтворювані школярами на уроці тексти, учитель спрямовує учнів на продуманий вибір мовних засобів відповідно до стилю й типу мовлення переказуваного висловлювання. Текст переказується за складеним планом, використовуються записані на чернетках (або на дошці) окремі слова й вирази. У разі потреби увага звертається й на певні синтаксичні конструкції, до яких вдався автор.

Усне мовлення становить основу для розвитку мовлення писемного. У шкільній практиці усний переказ тексту – це підготовка до переказу письмового, підготовка необхідна й важлива.

Чи ж потрібно перед тим, як учні почнуть самостійну роботу над письмовим переказом, переказувати текст усно? Потрібно, проте обсяг таких усних переказувань (приговорювань) тексту в 5-7 класах має розумно дозуватися, щоб врешті-решт учням не довелося писати переказ переказу. У 8-9 класах усно переказати можна лише фрагменти, які потребують тлумачення чи уточнення. У старших класах, де учні переказують чималі за обсягом тексти, цілком можна обійтися без усного переказу.

Залежно від обсягу й докладності передавання змісту розрізняють перекази вибіркові, детальні, стислі, перекази із творчим завданням і перекази із завданням граматичним.

Працюючи над *вибіркоvim переказом*, школярі переказують лише певну частину тексту, пов'язану із визначеним учителем завданням (переказати опис місцевості, розповідь персонажа про певні події, пояснення явища і под.).

Якщо завданням *детального переказу* є повне відтворення тексту зі збереженням послідовності викладу, подробиць, то в *стислих переказах* слід передати лише головне зі змісту, деталі ж опускаються.

Розпочинаючи підготовку до стислого переказування тексту, школярі спочатку мають скласти план детального переказу. Наступний етап роботи – перебудова плану детального переказу на план переказу стислого. У процесі повторного прослуховування тексту, учні (колективно або самостійно) викреслюють з такого плану пункти, що стосуються окремих деталей, якими можна знехтувати, об'єднують в один пункт два-три пункти, щоб уникнути зайвої деталізації. Переказ здійснюється за таким перебудованим планом.

Щодо типу мовлення, то в детальному переказі він зберігається повністю, тоді як у переказі стислому може бути як збережений, так і змінений залежно від ступеня стислості.

Перекази із творчим завданням передбачають унесення учнями певних доповнень або змін у зміст чи композицію тексту (зазвичай це продовження або доповнення висловлювання висловленням власного ставлення до того, про що йдеться в переказуваному тексті).

Перекази із граматичним завданням передбачають заміну особи оповідача, часу дієслів, зміну стилю та ін.).

Подані у збірнику перекази мають навчальний характер, проте кожен текст без попередньої підготовки може бути використаний і для контрольного переказу.

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ

ЛІЛІ

Це було в давнину, коли в широкі степи України набігали татарські орди. Горіли села, голосили матері, лилися кров та сльози. Старих людей татари вбивали, молодих дівчат і хлопців забирали в полон.

В одному селі росли й розцвітали вродою чорноокі працьовиті красуні. Були вони ніжні, як білий цвіт лілій.

Одного разу на село налетіли татари. Дівчата, щоб не потрапити в неволю, кидалися в глибоку річку.

А на світанку на темній річковій воді з'явилися білі пуп'янки. Зійшло сонце. Його проміння освітило згарище на місці села. А невідомі рослини на воді розцвіли білим цвітом. Здавалось, то ніжні руки дівчат тягнуться до сонця.

Увечері, коли зайшло сонце, ніжні білі квіти сховалися від чорної ночі під воду.

З того часу прекрасні білі лілії прокидаються з сонцем і засинають із його заходом. (*Нар. легенда.*) (128 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів: *пуп'янки* (бутони), *згарище* (попелище).
2. Пояснити лексичне значення слова *орда* (назва війська в тюркських і монгольських народів, переносно – численне неорганізоване скупчення людей).

3. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Татарські орди в українських степах. 2. Ніжні красуні, в одному селі. 3. Щоб не потрапити в неволю. 4. Білі пуп'янки на чорній воді. 5. Увечері квітки сховались. 6. Прокидаються з сонцем, ховаються з його заходом).

4. Усно переказати текст.

СЕЛО ПОГОНЯ

Було це в давні часи. Напали якось на українське село татари. Загинули в бою всі чоловіки. Жінки з дітьми та літні люди кинулися в степ. Погналися вороги за ними.

Не одну й не дві години тривала погоня. Заморилися люди, почали падати під ноги татарським коням. Нападники прив'язували нещасних до сідел, щоб гнати в неволю.

Раптом назустріч вершникам кинулась дівчина. Зірвала вона з чорної коси блакитну стрічку й кинула коням під ноги. Враз зробилася зі стрічки ріка.

У дівчину полетіли гострі стріли, вп'ялися вони в дівоче тіло. Впала дівчина на зеленому березі річки.

Заїхали вершники у воду. Огорнула їх швидка течія, а мулисте дно затягло під воду. Жоден з них не виїхав на протилежний берег, і жоден не повернувся назад.

Тут люди свою рятівницю й поховали. Не повернулися вони до свого села, яке спалили татари. Оселилися над річкою, а нове село назвали Погонєю. (Нар. легенда.) (142 сл.)

Завдання.

1. Пояснити написання слів: *тривала, неволя, нещасні, прив'язували, вп'ялися.*

2. Записати на чернетках (або на дошці): *швидка течія, мулисте дно, протилежний берег.*

3. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Напад ворогів на село. 2. Погоня в степу. 3. Люди заморилися. 4. Кинулася дівчина ворогам назустріч. 5. Ріка з блакитної стрічки. 6. Загибель рятівниці. 7. Село над річкою).

4. Написати детальний переказ.

ЛІКАР АГАПІТ

Тяжко захворів чернігівський князь. Не змогли допомогти йому знахарі. Тоді хтось сказав, що в Печерському монастирі в Києві живе чернець Агапіт, який лікує всі хвороби.

Послав князь до Києва гінців. Вислухав їх Агапіт і сказав, що заприсягся ніколи не покидати стін монастиря, але обов'язок лікаря не дозволяє йому залишити хворого без допомоги. Передав монах князеві через посланців чудодійне зілля.

І сталося диво. Князь одужав.

Вирішив вдячний князь ченця озолотити. Знову помчали до Києва посланці, та Агапіт до них навіть не вийшов. Він переказав, щоб золото пороздавали убогим. Це й було для нього нагородою. Прохання монаха виконали.

Гучна слава линула про Агапіта. Його ім'я було на Русі не менш славетним, ніж імена князів чи полководців. (За М. Слабошпицьким.) (115 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів: *хворий* (недужий), *озолотити* (обдарувати грішми, багатством), *убогі* (злидарі, бідняки), *заприсягтися* (поклястися), *знахар* (цілитель).

2. Записати на дошці: *Печерський монастир у Києві* (Києво-Печерська лавра), *Агапіт* (жив у XII ст.).

3. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Недуга чернігівського князя. 2. Княжні посланці в Печерському монастирі. 3. Відповідь монаха Агапіта. 4. Чудодейне зілля. 5. Рішення вдячного князя. 6. Прохання ченця. 7. Гучна слава про Агапіта.

4. Усно переказати текст.

РІЗДВЯНА ПРИГОДА

Давно мріяв турецький султан знищити запорожців. Дуже вже дошкуляли вони йому своїми нападами. Думали султанові радники, гадали і вирішили напасти на Січ під час свята Різдва, бо тоді, мовляв, козаки переп'ються й міцно спатимуть.

Султан викликав до себе татарського хана й наказав йому одібрати з орди найстрашніших зарізяк. Довго готувалися до походу татари й турки.

Третьої ночі Різдва вороги оточили Січ, зайняли всі входи й виходи, захопили гармати.

Серед ночі прокинувся козак Шевчик. Визирнув у вікно й побачив, що між куренями розгулюють нападники. Розбудив Шевчик козаків. Ті тихенько позаряджали рушниці, поставили біля вікон і почали палити у ворогів. Прокинулася Січ. Мало кому з нападників пощастило втекти від запорожців.

Козаки ж сіли гуртом і встругнули султанові глузливого листа. (За М. Слабошпицьким.) (124 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *орда*, *глузливий*.

2. Дібрати синоніми до слів *дошкуляти* (допікати, діймати), *зарізяки* (убивці), *визирнути* (виглянути), *встругнути* (утнути).

3. Пояснити написання слів: *свято*, *різдвяний*, *переп'ються*, *розгулювати*, *розбудити*, *глузливий*.

4. Записати на дошці: *Різдво*, *турецький султан*, *татарський хан*, *Січ*, *курені*.

5. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Мрія турецького султана знищити запорожців. 2. Турки й татари готуються до походу на Січ. 3. Вороги взяли Січ в облогу. 4. Що побачив у вікно козак Шевчик. 5. Мало кому вдалося втекти. 6. Лист запорожців султанові.).

6. Усно переказати текст.

ЛЮДИНА В МОРІ

Пароплав плів морем. Раптом почулося: «Людина за бортом!» Боцман схопив рятувальний круг і стрибнув у хвилі.

Пароплав зупинився. Людина в морі здавалася ледь помітною. Моряки з пароплава побачили у воді акулу. Вона плівла у напрямі до боцмана. Всі захвилювалися. Пароплав безперервно гудів. У такий спосіб моряки хотіли відігнати морського хижака.

Акула зникла під водою. Та ось її плавники з'явилися поблизу боцмана. У кожного, хто стояв на палубі, тривожно стиснулося серце. Чи вдається врятувати людей?

Спустили шлюпку, з води витягли боцмана й урятованого ним юнгу. Коли всі були вже на палубі пароплава, з води знову виринули могутні плавники акули. «Що ти подумав тоді про неї?» - запитали боцмана. «Це малозуба акула. Вона ніколи не нападає на людей», - спокійно відповів старий моряк. (З журн.) (123 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *боцман* (старшина на судні, начальник палубної команди), *юнга* (молодший матрос).

2. Записати на дошці: *рятувальний круг, ледь помітна цятка, морський хижак, стиснулося серце, виринули плавники.*

3. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. «Людина за бортом!». 2. Акула. 3. Хижака намагаються відігнати гудком. 4. Чи вдається врятувати людей? 5. Спустили шлюпку. 6. «Малозуба акула не нападає на людей».

4. Переказати усно текст від імені боцмана.

* * *

Колись давно жила собі в лісі бабуся, збирала зілля та лікувала ним людей.

Знайшла якось вона в лісі немовлятко. Мало воно всього місяців шість, але вже говорило. Зраділа стара, взяла хлопчика, виховує. Назвала малого Іванком.

Сповнився хлопцеві рік. Дала йому бабуся кухлик відвару чудодійного зілля, випив Іванко і виріс, наче на п'ять років старшим став. Щороку стара хлопцеві відвар давала. За п'ять років став з Іванка богатир.

Прилетів якось у ті краї лютий змії. Оселився край одного села й почав вимагати найкращу дівчину собі за дружину.

Повела бабуся Іванка в лісові хащі, вдарила тричі ногою об землю. Відкрилася перед ними печера. Стоїть у печері кінь, висить на стіні меч, а в кутку стоїть діжка. Випив Іван аж три кухлі відвару з діжки й таку силу в собі відчув, що коня зміг би підняти (*За нар. казкою.*) (133 сл.)

Завдання.

1. Придумати кінцівку казки.
2. Дібрати до казки заголовки.
3. Записати на дошці: *кухлик відвару, чудодійне зілля, щороку, вимагати за дружину.*
4. Скласти план тексту казки (о р і є н т о в н и й : 1. Жила в лісі бабуся. 2. Немовлятко. 3. Як Іванко став багатирем? 4. Лютий змій. 5. Лісова печера. 6. ...).
5. Усно переказати казку.

ЯК СВИНОПАС ЦАРІВНУ ВРЯТУВАВ

Мав цар єдину дочку. Одного разу царівна зникла. Скрізь її шукали, але так і не знайшли.

Приснився цареві сон, ніби вкрав його дочку семиголовий змій та заніс на верхівку найвищого дерева. Там і живе полонянка.

Наказав цар розшукати найвище в країні дерево. Слуги виконали царський наказ, розшукали таке дерево. З усього світу зійшлися багатирі, та нікому не вдалося на нього вилізти.

Прийшов до царя бідний свинопас і просить, щоб дали йому три міцних кожухи. Наказав цар дати.

Вдягнув свинопас кожуха, поліз на дерево. За перший день порвав перший кожух на клапті. За другий день від другого кожуха клоччя залишилося. Вбрався хлопець у третій кожух і доліз до верхівки дерева.

Дивиться, а серед гілля палац стоїть. З одного вікна царівна визирає, з другого – змій сім голів вистромив та вогнем на свинарчука дихає. (*За нар. казкою.*) (137 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *полонянка* (невільниця, бранка), *палац* (замок, хороми).
2. Пояснити написання слів *семиголовий, розшукати, приснився, клоччя.*
3. Придумати кінцівку казки.
4. Скласти план тексту казки (о р і є н т о в н и й : 1. Зникла царівна. 2. Що приснилося цареві. 3. Нікому не вдалося вилізти на дерево. 4. Прохання свинопаса. 5. Три дні ліз хлопець на дерево. 6. Палац серед гілля. 7. ...).
5. Написати детальний переказ.

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ОКРЕМИХ ПРЕДМЕТІВ

ПАСХА

Найурочистіше церковне свято – Великдень. Ще воно називається Пасхою. Свято це встановлено в пам'ять воскресіння розіп'ятого на хресті Ісуса Христа.

Великдень неможливо уявити без пасхального хліба. В Україні такий хліб називають паскою.

Паска – високий хліб зі здобного тіста. Верхівка паски округла. Зверху виліплений із тіста хрест. Шапку паски прикрашають цукровою поливою, фарбованим пшоном або маком.

Символом Великодня стало також і яйце. Пофарбовані пасхальні яйця називають крашанками, розмальовані – писанками.

Ігри з крашанками завжди були улюбленими пасхальними забавами дітей і дорослих. (За В. Супрунечком.) (80 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слова символ (умовне позначення предмета, явища).

2. Записати на дошці: *Великдень, Пасха* (свято), *паска* (хліб), *Воскресіння, розіп'ятий на хресті Ісус Христос (Божий Син)*.

3. Пояснити написання слів: *прикмета, прикрашати, захищати, капелюх, курінний, солом'яний*.

4. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Великдень – найурочистіше церковне свято. 2. Неможливо уявити свято без паски. 3. Яким є пасхальний хліб. 4. Крашанки та писанки – символи Великодня).

5. Усно переказати текст.

ШАПКА

Шапці українці надавали особливого значення. Без неї не годилося виходити на вулицю. У хаті шапку відразу потрібно було зняти. Загубити шапку – то була погана прикмета.

Надзвичайно поширеним в Україні був бриль. Це – солом'яний капелюх, який носили влітку чоловіки різного віку. Бриль був практичним, захищав од сонця й дощу. Цей головний убір був неодмінною приналежністю літнього вбрання українського хлібороба.

У запорожців шапка була їхньою гордістю. Кожен курінь на Січі мав головний убір певної форми. Шили шапки курінні майстри.

Козаки навіть у найбільшу спеку не розлучалися із хутряними шапками. Козацька шапка була висока й гостра, мала видовжену верхню частину. Часом її прикрашали срібною китицею.

Відлоги шапки господар часто використовував як кишені. Саме там запорожець зберігав кресало, тютюн та люльку.

Втратити шапку було для козака ганьбою, навіть якщо це трапилося на полі бою. Шапка була символом честі. (З журн.) (136 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *Січ*, *курінь*, *китиця* (прикраса у вигляді пучка ниток, шнурків, зв'язаних на одному кінці), *хутро* (вичинена шкурка тварини).

2. Дібрати синонім до слова *ганьба* (безчестя).

3. Пояснити написання слів: *прикмета*, *прикрашати*, *захищати*, *капелюх*, *курінний*, *солом'яний*.

4. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Шапці надавали особливого значення. 2. Бриль – головний убір українського хлібороба. 3. Шапка – гордість козака. 4. Якою була козацька шапка. 5. Відлоги шапки – кишені. 6. Символ честі запорожця.

5. Написати детальний переказ.

СЕРП

Нині серп використовують дуже рідко. Він залишився символом хліборобської праці. І це не дивно, адже серп є найдавнішим знаряддям для збирання злаків.

На території України серпи знаходили під час розкопок залишків скіфських поселень. Серпи використовували в Київській Русі. Це теж підтверджують розкопки.

Серп складався із залізної робочої частини, яка мала видовжену напівсферичну форму. Внизу ця частина закінчувалася штирком, на якому кріпилася дерев'яна ручка.

Більш ранні серпи виготовлялися ковалями і досягали 47 см довжини. Пізніше серпи, що виробляли на заводах, були коротшими. Вони мали заокруглену форму та насічку зубців на лезі. Час од часу зубці потрібно було відновлювати в кузні.

У ХІХ – на початку ХХ століття серпом збирали жито, пшеницю, ячмінь, іноді стебла кукурудзи. (З довідника.) (113 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *символ* (умовне позначення поняття або явища), *скіфи*, *сферичний*.

2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Серп – символ хліборобської праці. 2. Серпи знаходили під час розкопок. 3. Робоча частина мала видовжену напівсферичну форму. 4. На штирку кріпилася дерев'яна

ручка. 5. Довжина серпів. 6. Якими були пізніші серпи. 7. Для чого використовували серп).

3. Усно переказати текст.

КОЗАЦЬКА ЗБРОЯ

Запорожці любили й шанували свою зброю, пишалися нею, утримували у великій чистоті. Козаки мали рушниці, пістолі, списи, шаблі.

У рушниць були довгі стволи, прикрашені сріблом.

Кожен козак мав по чотири пістолі.

Запорожці широко використовували списи. Вони були виготовлені з легкого дерева, спірально помальовані червоною й чорною фарбами. На один із кінців списа одягали залізний наконечник, на протилежному кінці списа були дві невеличкі дірочки для петлі, що одягалася на ногу. Деякі списи мали вістря на обох кінцях.

Шабля була не дуже довгою, зате гострою. Носили її при лівому боці й за два кільця прив'язували до пояса. Шаблі запорожець віддавав перевагу перед іншою зброєю.

Зброєю козаки володіли надзвичайно майстерно. (За Д. Яворницьким.)
(106 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слова *спіраль* (крива лінія, що закручується навколо певної точки або осі).

2. Записати на дошці: *спіраль*, *наконечник*, *петля*, *вістря*.

3. Скласти план опису списа (о р і є н т о в н и й : 1. З чого виготовляли спис. 2. Як спис був пофарбований. 3. Залізний наконечник. 4. Дірочки для петлі. 5. Подвійне вістря на деяких списах)..

4. Усно переказати опис козацького списа.

ПРОЗИРЕНИ

Цю рослину називають підсніжником, первоцвітом весняним. Біла трипелюсткова квіточка височіє на тендітному стебельці. Стебельце охороняють два гострі листочки. Вони, як і стебельце, і квітка, силу беруть із цибульки, що заховалася в землі.

Звідки взялася ця делікатна рослина?

Старі люди розказують, що коли Бог вигнав з раю Адама та Єву, пішов сніг. Єва змерзла й заплакала. Впали її гарячі сльози на землю. На сльози впали сніжинки, вони й прозирнули білими квіточками та втішили Єву.

Адам та Єва назвали квіти прозиренами.

Зацвітає ця квітка в березні. А буває, що й у лютому. (За С. Пушком.)
(92 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *делікатний* (витончений), *тендітний* (ніжний).
2. Пояснити написання слів *розказати*, *змерзнути*, *трипелюсткова*, *ряст*, *стебельце*.
3. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Який вигляд має підсніжник.
2. Легенда про походження назви «прозирени». 3. Коли зацвітає підсніжник).
4. Написати детальний переказ.

ГНІЗДО

Я сів на траві спочити. Сиджу, не ворущусь. Мене приховав височенький уже бур'ян. По бур'яну піднімається вгору малесенька миша. Коли зміряти її без хвоста, вона завдовжки з половину мого пальця. Спина в мишки коричнева, а черевце й лапки білі.

Ага, ось її гніздечко. Воно сплетене із сухих травинок, висить на бур'яні, неначе жмут свіжого сіна. Гніздо має круглу форму, з невеличкою дірочкою дверей. Багато праці доклала мишка, щоб виплести гніздечко.

Миша зачепилася хвостом і повисла на бур'янині головою вниз. Вона полагодила лапками щось на гнізді, погойдалася на тоненькій гілці і сховалась у себе в хатці. Бур'ян ростиме, а разом із ним здійматиметься вгору й гніздо миші. (За О. Копиленком.) (108 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *жмут*, *полагодити*.
2. Усно переказати опис гнізда миші (о р і є н т о в н и й план вибіркового переказу: 1. Гніздечко сплетене із сухих травинок. 2. Воно схоже на жмут сіна. 3. Кругла форма гнізда. 4. Невеличка дірочка дверей).

У ЛІСІ

Хлопчина встає на зорі, коли ще й на світ не благословлялося. Він іде до лісу, і серце його співає.

Гриби збирати він мастак. Виріс, можна сказати, в лісі. Знає там кожну стежинку. Пам'ятає, як дідусь говорив: «Головне, онуче, грибовище знати... Хоча ніколи грибів не знайде невмивака або свистун!»

На узліссі тонко й ніжно пахне грибами. Їх аромат перемішаний із запахом глици. Пахне росяною корою дуба і сухою лісовою землею. Цього дива не передаси словом.

На горбку мигнув брунатний брилик. Хлопчина підходить. Гриб холодний, опецькуватий, м'ясистий, молодий і свіжий, увесь у сріблястій росі, пахне мохом і теплою землею. «Ну, здрастуй, дядьку грибе!» - веселенько каже хлопчик і цмокає його в холодну шапочку.

А гриби навколо один перед одним мов хизуються – хто кращий...

Ледь сонечко зійшло, а наш грибник уже набрав повен кошик. Іде лісом, милується, місцину запам'ятовує, щоб іще колись завітати. (За А. Камінчуком.) (140 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення висловів *на світ не благословлялося, серце співає*; слів *брунатний* (коричневий), *мастак*.

2. Дібрати синоніми до слів *опецькуватий* (присадкуватий, незграбний), *хизуватися* (хвалитися, пишатися), *завітати, аромат*.

3. Записати на дошці: *грибовище, узлісся, запах глици, срібляста роса, росяна кора дуба, суха лісова земля, запам'ятати місцину*.

4. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. 1. Хлопчик устав на зорі. 2. Гриби збирати він мастак. 3. На узліссі. 4. Брунатний брилик першого гриба. 5. Гриби навколо хизуються. 6. З повним кошиком – додому).

5. Переказати усно текст.

ЧУДЕСНИЙ ПОСУД

Якось мандрівник Марко Поло показав друзям дві чашечки. Перша з них була вишуканою. Уявіть собі дві вставлені одна в одну посудинки. Денця та вінця їхні склеєні. Менша чашечка розмальована квітами. Зовнішня чашка більша, вона ніби зроблена з білого мережива. Крізь це мереживо проглядають барвисті квіти меншої чашечки.

Друга чашка, на перший погляд, була зовсім скромною, сіренькою. Та коли мандрівник налив у неї чай, сталося неймовірне. На сірих стінках посудинки заграли морські хвилі, з'явилися риби й водорості.

Від здивування друзі зацікавилися. Усміхнувся Марко Поло. Як пояснити, що таке китайський фарфор?

Земляки Марко Поло звернули увагу на те, що фарфор схожий на морські черепашки. Такі черепашки у Венеції називали «свинками», бо формою вони нагадують поросят. Італійською мовою поросят – «порчелла». То й назвали такий посуд порцеляною.

В українській мові існують дві назви – фарфор і порцеляна. (За П. Утевською.) (135 сл.)

Завдання.

1. Дібрати антоніми до слова *вишуканий* (звичайний, простий). Дібрати синоніми до слів *розмальований* (прикрашений, оздоблений), *різнобарвний* (барвистий, багатоколірний).

2. Записати на дошці: *денця, вінця, мереживо, різнобарвний, розмальований, неймовірне, з'явиться, всередині, зовні*.

3. Написати без плану вибірково переказ: опис чашечок.

БАБУСИН ПОДАРУНОК

На свято в гості з села приїхала бабуся. Від неї смачно пахло житнім хлібом.

Коли бабуся всіх перецілувала, то вийняла хустиночку. Розв'язала її, взяла старечими пальцями срібного, зовсім новенького карбованця й піднесла його Васькові до самих очей.

Хлопцеві аж дух забило з несподіванками. Цілий карбованець! Та ще й новенький, блискучий, весь так і грає. Щербиночки рівнесенькі, цар на портреті як живий. Зовсім не потертий карбованчик, а коле пальці і важкенький!

Тут мама вхопила бабусю за руку й почала вмовляти, щоб забрала карбованця назад. Бо ж чи можна такому лобуряці такі гроші давати?

Та бабуня показала себе молодчиною. Вона сказала, що Васько шануватиме бабусин гостинчик, берегтиме й на добро пустить.

Хлопець обережно взяв бабусину руку своєю лівою, бо праву держав із карбованцем у кишені. Рука була вся у зморшках, горбиках, покарлючена, але така хороша, що Васько спочатку чмокнув її, а тоді взяв і ще раз тихенько поцілував (За В. Винниченком.) (148 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення вислову *аж дух забило*; слів: *лобуряка, чмокнути*.
2. Пояснити написання слів *приїхала, несподіванка, карбованчик, гостинчик*.
3. Записати на чернетках: *старечі пальці, щербиночки; показала себе молодчиною; покарлючена, але хороша*.
4. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Приїзд бабусі на свято. 2. Карбованець у хустиночці. 3. Хлопцеві аж дух забило. 4. Новенький, блискучий карбованчик. 5. Умовляння матері. 6. Він бабусин гостинчик на добро пустить! 7. Васько цілує бабусину руку.
5. Написати детальний переказ.

У БАБУСІ

Крізь сон чую ласкаві слова бабусі. Розплющую очі і бачу бабусю над собою. Це вони будять мене. Будять і водночас погладжують рукою по голівці, щоб не злякався в незнайомій хаті, адже мене вночі тільки привезли сюди.

Чому так зелено в хаті? Це ж Зелена неділя сьогодні! У хаті повно клечання, пахне любистком, м'ятою пахне... У хаті стоїть зелена сутінь. Долівка аж до порога теж потрушена свіжою травою.

Я вмиваюся біля порога. Бабуся дають мені чистий рушник. На рушнику вишиті червоні півні. Я тими півнями втираюся.

Дядько виставляє на середину хати столик. Він для того й змайстрований, щоб на ньому снідати й обідати. «А ти розставляй стільчики», - загадує дядько мені.

Я ставлю стільчики, вони всі різні. Найбільший – дідусеві, розмальований – бабусі.

Входить знадвору дідусь, у руці в нього... стільчик! Маленький, зручний...

Усі сідають до столу. (За О. Гончаром.) (135 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення словосполучення і слів: *зелена неділя, клечання, сутінь*.

2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Бабуся мене будять. 2. Сьогодні Зелена неділя. 3. Втираюсь рушником з вишитими півнями. 4. Дядько виставляє столик. 5. Я розставляю стільчики. 6. Дідусь приносить мені стільчик. 7. Усі сідають до столу).

3. Усно переказати текст від третьої особи, увівши самостійно складений опис стільчика (2 – 3 речення).

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ТВАРИН

БАГІРА

Пантера була чорна, як сажа, але з чудовими плямами на хутрі. Плями вилискували, як намальовані. Багіра була хитра, як шакал, смілива, як дикий буйвол, нестримна, як поранений слон. Та голос у неї був солодший за дикий мед, шерсть – м'якша за пух.

Під лискучою шерстю шовковистого підборіддя пантери ховалася невелика лисина. Лише улюбленець пантери Мауглі знав, що то слід нашійника. Лише йому розповіла Багіра, що народилася вона поміж людей. Її мати померла в клітці князівського палацу.

Багіру годували крізь ґрати з залізної миски. Та однієї ночі вона відчула себе звіром. Лапою зламала замок і втекла у джунглі. (За Р. Кіплінгом.) (97 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *виліскувати* (блищати, сяяти), *хитрий* (підступний, лукавий), *сміливий* (відважний), *нестримний* (рвучкий, енергійний).

2. Пояснити написання слів: *нестримна, м'якша, підборіддя, шерстю*. Назвати вжите в тексті слово, що пишеться з буквою ґ. Пояснити вживання розділових знаків у третьому реченні (при порівняльних зворотах).

3. Записати на дошці: *хутро, плями, намальовані, нестримна, лисина, князівський палац, відчула себе звіром*.

4. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Якою була пантера. 2. Слід нашійника на шовковистому підборідді. 3. Що розповідала Багіра своєму улюбленцеві. 4. Втеча з неволі).

5. Написати детальний переказ тексту.

БОБРОВІ ДІТИ

Боброва хатка вища за зріст людини. Вона міцна й надійна, ніби фортеця.

Усередині хатки живе четверо крихітних бобренят. Вони маленькі, пухнасті, з блискучими оченятами. Бобренята надзвичайно гарні. Задні лапи в них великі, з перетинками, а передні – малесенькі, дуже схожі на дитячі ручки. Пласкі хвостики бобренят схожі на гумові.

Тваринки мають чудовий апетит та, мабуть, міцні легені, бо безперестанку галасують. Пронизливий писк бобренят чути навіть крізь грубі стінки хатки. Вони поводяться зовсім як людські немовлята. Кричать, коли радіють або коли біда якась скоїться. Як усі діти, бобренята потребують багато уваги. (За *Сірою Совою*) (93 сл.)¹

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *блискучі, грубі* (про стіни), антонім до слова *пласкі* (об'ємні, випуклі).

2. Пояснити лексичне значення слів: *немовлята, легені, перетинки*.

3. Записати на дошці: *пухнасті, перетинки, плаский, хвостик, гумовий, міцні легені, мабуть, навіть, усередині, безперестанку*.

4. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Міцна й надійна боброва хатка. 2. Бобренята надзвичайно гарні. 3. Звірятка поводяться, як людські немовлята).

5. Написати детальний переказ.

ДІВЧИНА З КІЗКОЮ

На майдані перед натовпом танцювала молода дівчина. Це була циганка. Її барвиста спідниця розвівалася від швидкого танцю. Нарешті дівчина стомилася й зупинилась. Довкола вибухнули оплески.

Циганка покликала: «Джалі!» До неї підбігла гарненька біла маленька кізка. Вона була прудка, жвава, з блискучою вовною. Кізка мала пофарбовані золотом різки й копитця, позолочений нашійник.

Дівчина граціозно простягнула до тваринки свій тамбурин. «Джалі, - запитала вона, - котрий тепер місяць?» Кізка підняла передню ніжку й стукнула ратичкою по тамбурину один раз. Справді був січень. Натовп заплескав у долоні.

Дівчина почала збирати у тамбурин гроші глядачів. Великі й дрібні монети сипалися дощем. (За *В. Гюго*.) (98 сл.)

¹ Сіра Сова - псевдонім канадського письменника-індіанця Веші Куоннезіна (1988 - 1938).

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *тамбурин* (бубон), *граціозно* (витончено, вишукано).
2. Дібрати синоніми до слів *майдан* (площа), *натовп* (юрба).
3. Пояснити написання слів: *розвіватися*, *стомитися*, *зупинитися*, *прудкий*, *січень*.
4. Записати на чернетках: *вовна*, *пофарбовані золотом*, *ратичка*, *копитце*, *позолочений нашийник*, *тамбурин*, *нарешити*, *справді*, *граціозно*.
5. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Танок на майдані. 2. Гарненька біла кізка. 3. «Котрий тепер місяць?» 4. Монети сипалися дощем.
6. Усно переказати текст.

БУКЕТ

Цей рудий, навіть бурий, наче трохи підсмалений, цуцик був улюбленчиком усіх пастухів.

Бувало, занудиться пастушок так, що аж плакати хочеться. Ніде ж поблизу живої душі! Аж тут біжить, котиться від села доріжкою маленький клубочок із закрученим догори хвостиком. Це Букет прибіг провідати, підбадьорити, щоб не скучав малий серед безлюдного степу, серед безкраїх нив.

Покрутиться Букетик біля ніг, полащиться, повсміхається своєю собачою усмішкою. Та триває те гостювання недовго, лише поки має пастушок крайчик хліба. А як крайчика не стало, облизався цуцик, вибачився поглядом, задер хвостик бубликом і подався до села.

Важко на Букета за це ображатись, адже в нього свої обов'язки, йому ще когось треба провідати. (За О. Гончаром.) (106 сл.)

Завдання.

1. Скласти план опису собаки (о р і є н т о в н и й : 1. Бурий, наче підсмалений, цуцик. 2. Як маленький клубочок. 3. Закручений бубликом хвостик. 4. Собача усмішка).
2. Усно переказати опис собаки.

ГОЛУБ

Якось близнята йшли безлюдною вузькою вулицею. Раптом у бур'яні під парканом щось сильно затіпалось. Це був голуб з перебитим крилом, що заплутався в будяках.

Івашко підповз під будячиння. Коли він устав на ноги, пазуха йому випиналася наперед, і з неї стирчав кінчик голубиного хвоста.

У хаті Любка позачиняла вікна і двері. Івашко пустив голуба додолю. Він схилився на один бік, похнюпив голову і застиг. Одне крило без сил розпустилося.

Голуб був чудесний – чистої сірої масті, тільки кінці пір'їн на хвості та крилах лишилися чорні, як у чорнило вмочені. Голівка маленька, витончена, не кругла, а довгастенька. Дзьобик – як пшеничне зернятко, ніжне, рожеве, тупеньке. Шийка горда, спина вигнута, хвіст трубою, а пір'їн у ньому не менше тридцяти шести. Крила легкі та сильні.

Поки не заживе крило, голуба вирішили лишити в хаті. (За В. Винниченком.) (131 сл.)

Завдання.

1. Скласти план опису голуба (о р і є н т о в н и й : 1. Голуб із перебитим крилом. 2. Чиста сіра масть, чорне пір'я на хвості й крилах. 3. Витончена довгаста голівка. 4. Дзьобик, як пшеничне зернятко. 5. Горда шия, вигнута спина. 6. Хвіст трубою. 7. Легкі та сильні крила.

2. Написати переказ опису голуба.

РУДИЙ ПІВЕНЬ

Весь півень – рудий, вогнистий. Кругом шиї в нього світяться коротенькі білі пера, мов намисто. І є ще білі пера в хвості. Їх небагато, п'ятеро чи шестеро, вони довгі, гнуті, пухнасті. Наче білі язички вогню в рудому віялі полум'я.

Півень походжає по широкому подвір'ю, скликає курей. Вони гурточком бігають за ним. Сам він не клює, тільки поглядає гордовито, пихато.

Ось на город заходять сусідські кури, і веде їх сусідський білий півень. Весь білий, хіба що гребінь полум'яніє.

Тут червоний півень вискакує з кущів смородини. Він розставляє крила, нагинає голову й біжить. Білий теж кидається вперед. Півні злітають угору, б'ються в повітрі дзьобами й крильми. Тоді відступають назад, нагинають голови, люто дивляться. Раптом рудий летить уперед, а білий несподівано повертає й тікає геть.

Рудий спершу женеться слідом, та відразу й зупиняється. З горла йому рветься переможний хрипкий крик.

Рудий співає. Співає хвалькувато й радісно, сповіщає всіх про свою перемогу. (За Є Гуцалом.) (149 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *пихатий, гуртом, люто*.

2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Рудий, вогнистий півень. 2. Білі пера на шиї та хвості. 3. Півень водить подвір'ям курей. 4. Білий півень привів сусідських курей. 5. Рудий вискакує з-за куща. 6. Бійка крильми та дзьобами. 7. Втеча білого півня. 8. Хвалькувата пісня переможця).

3. Написати детальний переказ.

ГУСИ

Мені доводилося чути, що дикі гуси легко приручаються. Я вирішив завести гусенят.

Липневої ночі я пішов на озерце. Сховався в кущах, почекав, поки двоє гусенят вилізуть на берег. Спіймати їх було легко.

Гусенята росли швидко. Незабаром пух змінився на пір'я, вони стали літати, але я не обрізав їм крил.

Полярне літо коротке. Часто в серпні бувають морози. Цілий день у наметі горіла залізна пічка, уночі її гасили. Гусенята забирались у пічку й сиділи на теплому попелі.

Якось у пічку поклали тріски. Гусенята умостились на трісках і поснули. Серед ночі я прокинувся від несамовитого крику. У пічці палали тріски, тхнуло паленим пір'ям. В одного гусеняти обгорів хвіст, в іншого була обпалена нога. Я зробив перев'язку. Та нога стала схожою на курячу.

Восени мої гуси приєднались до табуна й полетіли на південь.

Якось весною мене покликали:

- Товаришу інженер! Двоє гусей літають над наметом!

Я вибіг. Гуси знизались і сіли. В одного я побачив лапку без перетинок.
(За І. Багмутом.) (155 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення словосполучень *полярне літо, несамовитий крик*.

2. Дібрати синоніми до слів: *умоститись, тхнути, табун*.

3. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Вирішив завести гусенят. 2. Гусенята росли швидко. 3. Птахи гріються в пічці. 4. Травмована лапка. 5. Восени гуси відлетіли на південь. 6. Гуси над наметом. 7. Повернулись).

4. Усно переказати текст від третьої особи.

ДІНГО

Шхуна наближалася до напівзатопленого корабля. Він так нахилився, що палуба стояла майже прямовисно. Із середини корабля чулося гавкання. Там був собака.

Спустили шлюпку. В неї сіли капітан та матроси. Гавкіт погучнішав. Здоровенний пес зсунувся у воду й поплив до шлюпки. Там він кинувся до відерця з водою.

Шлюпка пришвартувалася до лівого борту корабля. Собака поповз до юта. Він оглядався, ніби кликав за собою. У кубрику лежало п'ять нерухомих тіл.

За хвилину потерпілі були у шлюпці. Ковток води повернув їх до життя.

Пес був із породи великих сторожових собак. Звали його Дінго. Це був чудовий і дужий звір, спритний і мускулистий. Коли він спинався на задні лапи, то сягав зросту людини. Дінго був рудої масті, мав кілька білуватих плям на півку. В нього була густа шерсть і довгий, цупкий, як у лева, хвіст.

Вірність і відданість такого собаки людині безмежні. (За Ж. Верном.) (142 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *ихуна* (парусне судно з двома і більше щоглами), *шлюпка*, *ют* (кормова частина палуби), *кубрик* (житлове приміщення для команди), *пришвартувалися*, *писок*.

2. Скласти план опису собаки (о р і є н т о в н и й : 1. Чудовий та дужий звір. 2. Дінго, коли спинався на задні ноги, сягав людського зросту. 3. Руда масть собаки, плями на писку. 4. Густа шерсть, цупкий довгий хвіст.

3. Написати переказ опису собаки.

П'ЄРО

Удова мала перед будинком грядку городини. Якось уночі з грядки було вкрадено з десяток цибулин.

Удову охопив розпач. Хіба тепер можна спати спокійно? Хтось із сусідів порадив завести собаку.

Невдовзі сусід привіз у своєму візку якесь маленьке звірятко жовтої масті. Воно було майже без лап мало крокодилячий тулуб, лисячу голову й задертий трубою хвіст завдовжки як весь тулуб.

Удові цей цуцик видався чудесним. Вона спитала, як його звать. Сусід відповів: «П'єро».

Песика помістили в ящику від мила. Налили йому води. Він випив. Йому кинули скибку хліба. Він з'їв.

Собаці дали волю. Увійти в садок міг хто хотів. П'єро лашився до кожного. Гавкав песик тільки тоді, коли хотів їсти, але гавкав люто.

Та удова вже звикла до цуцика і навіть полюбила його. (За Гі де Мопассаном.) (124 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *плюгавий* (миршавий), *скибка* (окраєць, кусень).

2. Пояснити написання слів *розпач*, *привіз*, *з'їв*.

3. Записати на дошці: *невдовзі*, *завдовжки*, *уночі*.

4. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Обурлива крадіжка. 2. Порада сусідів. 3. Що привіз у візку сусід. 4. Крокодилячий тулуб, лисяча голова, хвіст трубою. 5. Собаку звать П'єро. 6. Як повівся песик. 7. «Сторож». 8. Удова звикла до цуцика).

5. Написати детальний переказ.

ПЕС ЦЕРБЕР

Боги присудили Гераклові дванадцять років служити цареві Еврісфею. Протягом цих років Геракл здійснив дванадцять подвигів.

Його останнім подвигом стала перемога над лютим псом Цербером. Цей пес оберігав вихід із підземного царства мертвих.

Що ближче підходив Геракл до чорного провалля, яке вело до підземного царства, тим похмуріше ставало навкруги. Невдовзі він опинився на березі ріки. Старий перевізник перепровадив Геракла на протилежний берег.

Серед моторошної тиші почулося страхітливе гарчання. Геракл стрибнув першим і стиснув потворі шию. Скажено крутилися й гарчали три голови Цербера, та жодна не змогла дістати героя. Дракон, що був у Цербера замість хвоста, увіп'явся в Геракла, та герой не зважав на біль. Знеможений пес упав Гераклові під ноги. Тоді Геракл узяв пса на ланцюг і потягнув до перевозу.

Коли Еврісфей побачив Цербера, він сплотнів від страху. Цар ледве вимовив: «Геракл вільний...»

Герой подався додому, а Цербер пропав з очей. Він помчав до підземного царства і знову став на чатах біля виходу з нього. (*Антична легенда.*) (156 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів *моторошний, потвора, увіп'ястися, знеможений, сплотнити*.

2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Присуд богів Гераклові. 2. Дванадцятий подвиг героя – перемога над Цербером. 3. Вхід до підземного царства. 4. Переправа через ріку. 5. Страхітливе гарчання пса. 6. Геракл напав першим. 7. Три голови потвори. 8. Хвіст у вигляді дракона. 9. Герой узяв пса на ланцюг. 10. Цар Еврісфей відпускає Геракла. 11. Цербер повернувся на місце).

3. Написати детальний переказ тексту.

ВЕРШНИК НА ЖОВТОМУ КОНІ

Юнак вирушив у мандри з трьома батьковими подарунками. Це були п'ятнадцять монет, лист до пана де Тревіля та кінь. Цей кінь був такий незвичайний, що мимоволі привертав до себе увагу.

То була верхова конячина віком років двадцяти. Вона мала облізлий хвіст, жовту кошлату шерсть і рубці на боках. Шкапа ледь чвалала, її голова безсило висіла нижче колін.

Молодий д'Артаньян добре знав ціну своїй конячині, але ж батько просив доглядати коня, як старого слугу. А батькові слова багато важили.

Вигляд бідолашної жовтої шкапини викликав у перехожих посмішку, але над конем дзвеніла шпага і люто блимали очі юнака. Тому люди намагалися втамувати сміх. Грізний вигляд д'Артаньяна переконував кожного в тому, що глузувати з коня не слід. (*За О. Дюма.*) (116 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів: *кошлатий* (кудлатий, розкуйовджений), *чвалати* (плестися), *глузувати* (насміхатися), *втамовувати* (тут: стримувати).

2. Пояснити написання слів: *незвичний, перехожий*.

3. Записати на чернетках: *пан де Тревіль, д'Артаньян, верхова конячина, облізлий хвіст, кошлата шерсть, рубці на боках, бідолашна шкапа.*

4. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Три батькові подарунки. 2. Якою була д'Артаньянова шкапа? 3. Батькові слова багато важили. 4. Перехожі намагалися втамувати сміх).

5. Написати детальний переказ.

ЧАРІВНИЙ КІНЬ

Вкрав змії у селі хлопця Іванка. Привів його до свого двору, відімкнув стайню, а там лежить кінь такий худий, аж кістки випинаються. Слабкий, німічний, підвестися не може, лише стогне. Дивиться кінь на хлопця сумними очима, а з очей сльози котяться.

Наказав змії Іванкові коня доглядати, давати всього вдосталь, лише не давати того, що той попросить.

Приніс хлопець коневі доброго вівса. Сіна. А кінь не їсть нічого, лежить і плаче.

Пожалів хлопчина коня, почав умовляти. А той людським голосом просить у нього іншої поживи. Бо їв він жар, а пив полум'я. Як не буде йому такої їжі, то вмре.

Запалив Іванко дрова, приніс коневі лопату жару, тоді другу, третю. Попоїв кінь, на ноги став. Вибіг у двір, наковтався полум'я.

Подивився Іван, а коник не простий! Шерсть на ньому золота, замість чотирьох ніг у нього п'ять, а над лопатками крила здіймаються.

Скочив хлопець на чарівного коня. Помчав його кінь до рідного села. Увесь вік служив він Іванкові вірою й правдою (*За нар. казкою.*) (159 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів: *удосталь* (досхочу), *німічний* (безсилий, слабкий), *пожива* (їжа, харч).

2. Записати на чернетках: *аж кістки випинаються, сльози котяться, удосталь, замість, інша пожива, золота шерсть, крила здіймаються, служив вірою й правдою.*

3. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Вкрав змії хлопця Іванка. 2. Охлялий кінь на стайні. 3. Наказ змія. 4. Не їсть кінь вівса та сіна. 5. Прохання коня. 6. Звівся кінь на ноги. 7. Не простий то коник! 8. Порятунок).

4. Написати детальний переказ.

ЖИВЕ КІЛЬЦЕ

Протягом останніх березневих днів світла прибуває й прибуває. Це схоже на повінь. Сонячне проміння ніби повиходило з якихось берегів і білими хвилями накочується, затоплює все.

У посадці снігу найвище. Обіч посадки видно на снігу чорні цятки граків. Підходиш до них, а вони й не думають злітати. Ось один змахнув крильми, піднявся в повітря й опустився. Ось другий перескочив уперед і спинився.

Підводиш руки вгору, махаєш, щоб налякати птахів. Вони застигають на місці, повертаються в твій бік і погрозово роззявляють дзьоби. Такого ще не доводилось бачити!

Великий чорний птах усередині гурту припадає на одне крило. Та він же підбитий! Пошкодив собі крила чи лапи, тому йти йому важко, злетіти не може. От граки й оточили його, взяли під спільний захист. Через те й лякають тебе, щоб не підходив.

Мабуть, вони заховать свого каліку в надійному місці. Там у нього позагоюються рани, він зможе літати.

Птахи піклуються про товариша, відвертають від нього небезпеку. (За Є. Гуцалом.) (155 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів: *повінь, посадка*.
2. Дібрати синоніми до слів: *цятка, гурт, пошкодити, позагоюватися*.
3. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Сонячне проміння подібне до повені. 2. Цятки пташиних слідів на снігу. 3. Граки й не думають злітати. 4. Птахи погрозово роззявляють дзьоби. 5. Підбитий птах усередині гурту. 6. Взяли каліку під захист).
4. Написати детальний план переказу, увівши до нього самостійно складений опис пораненого грака (2 - 3 речення).

ТРИМАСНЕ КОШЕНЯ

Як же хотілося Івашкові купити голубів! А грошей у мами не було...

У сусідки вдови якраз здохла улюблена кішка. Та кішка була не проста, а тримасна, бо мала на собі жовте, чорне й біле. А кішка на три масті щастя приносить.

Вдова без щастя ніяк не могла жити. От і шукала кішку на три масті. І гроші тому, хто знайде, обіцяла.

Усі хлопці ганяли по базарах, подвір'ях та смітниках за тією кішкою. Але тих паскудних щасливих кішок як кіт наплакав.

Та Івашко таки знайшов потрібну кішку! Правда, вона була не зовсім тримасна. Справжніми були дві масті: чорна й біла. А жовтої Івашко додав сам. Витяг у мами торішньої фарби на крашанки й гарненько намастив під пахвою жовту пляму.

Вдова одержала щасливе кошеня, а Івашко – гроші на голубів. (За В. Винниченком.) (130 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення вислову: *як кіт наплакав*.

2. Дібрати синоніми до слів: *паскудний* (капосний, уредний), *ганяти* (бігати, гасати).

3. Пояснити написання слів: *тримасний, приносити, щасливий*.

4. Записати на чернетках: *якраз, ганяти по подвір'ях, торішня фарба на крашанки, намастив під пахвою*.

5. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Як же хотілося Івашкові голубів! 2. Сусідка шукала тримасну кішку. 3. Щасливих кішок як кіт наплакав. 4. Івашкова кмітливість. 5. Якою була «щаслива» кішка? 6. Удові –щастя, Івашкові – гроші).

6. Усно переказати текст, увести самостійно складений опис кошеняти.

СВИНКА ПАРАСИНКА

Жили собі чоловік та жінка. Народилася в них дівчинка, назвали її Парасинкою.

Підійшли якось батьки до колиски, а в ній – свинка. Заплакали тато і мама, але що вдієш? Нагодували свинку, пішли в поле. Коли повернулись, у хаті було прибрано, на столі їх чекав обід, а назустріч вибігло поросятко.

А сусід мав сина Іванка. Той якось побачив, що свинка з кошиком пішла по гриби. Пішов хлопець слідом. У лісі свинка оббігла кругом дуба, зсунулась із неї свиняча шкура, і стала серед галявини вродлива дівчина.

Вийшов Іванко, спитав, нащо ховається Парасинка у свинячу шкуру. Заплакала дівчина й розказала, що зачарувала її відьма. Бути їй свинкою, доки не засватає її кращий парубок села.

Наступного дня послав Іванко старостів. Злагодили весілля. Та гості не прийшли. Вони глузували з Іванка.

Як тільки стала Парасинка з молодим на рушник, спала з неї свиняча шкура. Надивитися не можна було на красу нареченої. (За нар. казкою.) (148 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення висловів: *посилати старостів, стати на рушник*.

2. Дібрати синоніми до слів *вродлива* (гарна, красива), *глузувати* (насміхатися).

3. Пояснити написання слів: *прибрано, зсунулась, розказала, злагодила, назустріч, оббігла*.

4. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Народилася дівчинка. 2. Свинка в колисці. 3. Пішов Іванко слідом. 4. Відьміні чари. 5. Гості не прийшли на весілля. 6. Краса нареченої).

5. Написати творчий переказ: увести в текст самостійно складений опис свинки.

ЗАЛІЗНИЙ ВОВК

Поїхав якось король полювати і надібав залізного вовка. Привіз його додому, замкнув до льоху, а ключ на цвях повісив.

Малий королевич бавився у дворі, вистрелив з лука, а стріла впала до льоху. Просить хлопчик залізного вовка, щоб віддав стрілу. А той йому: «Випусти мене з неволі, я тобі в пригоді стану».

Знайшов королевич ключ, відімкнув льох і залізного вовка випустив.

А король гостей веде, щоб залізного вовка показати. А його немає! Де подівся? Зчинився переполох.

Малий королевич признався, що зробив. Король наказав його з країни вислати.

Живе королевич на чужині. Виріс, парубком став. А король тієї держави вирішив дочку заміж віддати. Посадив її у високій башті і сказав, що за того заміж дасть, хто до королівни конем дострибне.

Журиться королевич, бо не має коня. Тут де не візьмись – залізний вовк. Ударився об землю, перетворився на коня. Скочив королевич верхи, помчали до палацу.

Почали стрибати. Королевич доскочив і поцілував царівну в руку.

Узяла королівна з хлопцем шлюб. Зажили вони щасливо. А залізний вовк зник, більше його не бачили. (За нар. казкою.) (165 сл.)

Завдання.

1. Дібрати синоніми до слів: *надібати, замкнути, неволя, льох.*
2. Дібрати антоніми до слів: *замкнути, чужина.*
3. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Залізний вовк у льоху. 2. Королевич випустив вовка. 3. Король наказав вислати хлопця. 4. За кого король обіцяв віддати дочку. 5. Залізний вовк перетворився на коня. 6. Одруження хлопця з королівною).
4. Усно переказати казку, увівши в текст самостійно складений опис залізного вовка або коня.

КУРІННИЙ ЦАР

Був собі бідний парубок, і мав він лише баштан. Поставив на баштані курінь та й живе.

Якось уночі чує – хрум-хрім! Вийшов тихенько, аж то лисичка диню доїдає. Підкрався парубок до злодійки та й хап за хвіст!

- Відпусти мене, я тобі в пригоді стану! – проситься лисичка.

Пожалів її парубок і відпустив.

- Ходімо зі мною! – кличе лисичка.

Ідуть та й ідуть. Коли назустріч їде змії коляскою.

- Здоров, зміїку-братику! – каже лисичка. – Я оце тебе шукаю, щоб попередити, що йде на тебе цар війною.

- Що ж мені робити? – заплакав змії.

- Та он бачиш – стоїть чоловік, віддай йому все своє: коні, коляску, одягу. А сам тікай. Може, тебе цар не впізнає...

- Змій мерщій з баштанника свитку здер, свою золоту одягу з себе та й побіг ховатися.

Убрався баштанник в золоту одягу, сіли вони з лисичкою в коляску й поїхали цареву дочку сватати.

Через тиждень весілля справили. (За нар. казкою.) (145 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *баштан*, *курінь*.
2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Парубок жив у курені. 2. Злодійку спіймано. 3. Парубок відпустив лисичку. 4. Їде змії коляскою. 5. Лисиччині хитрощі. 6. Висватали цареву дочку).

3. Усно переказати казку за особами, увівши самостійно складений опис лисички.

ТЕКСТИ НАУКОВОГО СТИЛЮ

ВИШНЯ ШПАНКА

Рання шпанка – це український сорт вишні народної селекції. Сорт має подвійну назву – Шпанка рання та Шпанка велика.

Для цього сорту характерні великі, з округлою кроною дерева. Вони невимогливі до умов вирощування, зимостійкі. Плодоносити дерева Шпанки великої починають на четвертий – п'ятий рік. Урожайність дорослих дерев висока.

Плоди Шпанки великої – по 4 - 5 г. Вони приплюснато-округлі, мають темно-коричневе забарвлення, блискучі. М'якоть плодів соковита, кисло-солодка. Сік прозорий.

Сорт поширений у 17 областях Лісостепу, Полісся, Західної України, а також у Молдові. (За В. Зайцем.) (82 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слова *селекція* (створення людиною високопродуктивних сортів рослин, удосконалення їх).

2. Назвати вжиті в тексті слова, використання яких характерне для наукового стилю (*селекція*, *зимостійкі*, *урожайність*, *плодоносити*).

3. Скласти план опису плодів вишні Шпанка велика (о р і є н т о в н и й : 1. Великі плоди по 4- 5 г. 2. Приплюснато-округла форма вишні. 3. Темно-коричневе забарвлення, блиск. 4. Смак м'якоті, соковитість. 5. Сік плодів).

4. Усно переказати опис плодів вишні Шпанка велика.

КАЛЬВІЛЬ СНІГОВИЙ

Кальвіль сніговий – один з найпоширеніших зимових сортів яблуні в Україні, сорт народної селекції.

Дерева зимостійкі на всій території України. За врожайністю сорт не має собі рівних, дерева родять щороку. Вони добре ростуть у місцевостях з обмеженою кількістю тепла і з нестачею вологи. Ця властивість робить сорт особливо цінним.

Проте сорт має й недоліки. Дерева його характеризуються сильним ростом, порівняно пізно вступають у пору плодоношення – на сьомий – восьмий рік. Плоди сильно осипаються, тому найменше запізнення із збиранням урожаю призводить до великих втрат.

Плоди середніх розмірів або досить великі (120 – 160 г). Вони мають округло-конічну форму. Забарвлення білувато-жовте, іноді з легким рожевим загаром на сонячному боці. Мають високі смакові якості. Сорт поширений в усіх областях України, за винятком Криму. (З Довідника садівника.) (119 сл.)

Завдання.

1. Виписати слова та словосполучення, характерні для наукового стилю, пояснити значення кожного з них (*селекція, зимостійкі, врожайність, пора плодоношення, конічна форма*).

2. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Найпоширеніший сорт в Україні. 2. Зимостійкість, висока врожайність дерев. 3. Невिбагливість до умов вирощування. 4. Недоліки сорту: швидкий ріст дерев, пізні плодоношення, осипання плодів. 5. Якими є плоди Кальвілю снігового (розмір, форма, забарвлення, смак)? 6. Поширеність сорту).

3. Зробити усний детальний переказ.

ЗОЗУЛЯ

Зозуля – невеликий птах, але довгий хвіст і гострі довгі крила наче збільшують його розміри. Забарвлення зозулі сіре або рудувате, з темними смугами. Коли вона летить, то силуетом нагадує яструба. Тому маленькі пташки з жахом тікають від зозулі, а вона тим часом знаходить їхні гнізда й відкладає туди яйця. Свого власного гнізда зозулі не мостять.

Самка зозулі за літо відкладає до 20 і навіть більше яєць і підкладає їх у гнізда вільшанок, плісок, очеретянок та інших дрібних пташок.

Зозулі поширені і в Європі, і в Азії. В Україні вони є скрізь. Зозулі – птахи перелітні. На території України з'являються досить пізно, коли повністю зазеленіють дерева.

Живляться зозулі комахами, серед яких багато шкідливої гусені. Знищуючи у великій кількості шкідників лісу, зозулі приносять велику користь. Їх треба охороняти як цінних птахів. (З підручн.) (132 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слова *силует* (контур).

2. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Розмір зозулі, її забарвлення. 2. Чому маленькі пташки тікають від зозулі. 3. Де відкладає зозуля яйця. 4. Де поширені зозулі. 5. Чим зозулі живляться. 6. Треба оберігати корисного птаха).
3. Зробити усний детальний переказ.

СОСНА

Сосна – хвойне, вічнозелене дерево, що належить до цінних порід. Сосна невибаглива до ґрунту, росте на сипучих пісках, мохових болотах, у горах, у долинах.

Доживає сосна до трьохсот років. Вік дорослої сосни визначають за річними кільцями на зрізі пенька.

Сосна належить до лікарських рослин. Повітря в соснових лісах корисне для хворих на легені. Сосна виділяє особливі речовини, які вбивають шкідливі бактерії. Саме тому в сосняках будують санаторії. З однорічної хвої виготовляють корисний вітамінний напій.

Сосна прикрашає наші ліси. А ще вона корисна тим, що дає досить цінну деревину. Стільці, столи, рами вікон, двері, підлогу – все це можна виготовити із соснової деревини. (З підручн.) (107 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *бактерії* (мікроскопічні одноклітинні організми, деякі з них є збудниками хвороб), *вітамін* (життєво необхідні для організму людини й тварини органічні сполуки).

2. Дібрати синоніми до слів: *невибагливий* (невимогливий, скромний), *хвоя* (глиця).

3. Записати в чернетках: *порода дерев, річні кільця, зріз пенька, хворі на легені, особливі речовини, бактерії, вітамінний напій, однорічна хвоя, санаторій*.

4. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Сосна невибаглива до ґрунту. 2. Вік сосни. 3. Лікарські властивості дерева. 4. Сосна – цінна деревина).

5. Зробити усний детальний переказ.

ВІЙСЬКОВИЙ ОДЯГ НАШИХ ПРЕДКІВ

Захисне спорядження воїни Київської Русі одягали безпосередньо перед боєм.

Голову руського воїна оберігав від ударів шолом конічної форми. Він складався з чотирьох частин і завершувався втулкою для султана. У XII – XIII ст. поширилися шоломи куполоподібної форми. Їх назвали шишками. Шоломи доповнювалися наносниками, напівмасками або масками.

Тіло воїна захищала кольчуга. На виготовлення однієї кольчуги витрачали 600 м залізного дроту. Дріт розрубався на 20 тис. кілець. Кільця зварювали між собою. Середня вага кольчуги – 7 кг.

Між боями захисне спорядження здебільшого знаходилося в обозі.
(З підручн.) (85 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів: *конічний*, *куполоподібний*, *втулка*, *султан* (оздоба з пучка пір'я або кінського волосу), *обоз* (транспортні засоби у війську, призначені для перевезення боєприпасів, продовольства та ін.).

2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Спорядження одягали перед боєм. 2. Шолом конічної форми. 3. Поширення шоломів куполоподібної форми. 4. На кольчугу витрачали 20 тис. кілець дроту. 5. Вага кольчуги. 6. Де знаходилося спорядження між боями).

3. Зробити усний детальний переказ.

Записати на дошці: *Київська Русь*, *втулка для султана*, *наносник*, *напівмаска*, *600 м дроту*.

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ

Запорозька Січ – один із світових феноменів, незвичайне, рідкісне явище в світовій історії.

Точних даних про час заснування Січі не збереглося. Проте вже в другій половині XVI ст. Січ широко відома за межами України.

Запорозька Січ очолила боротьбу українців проти панування шляхетської Польщі, проти агресії турків і татар. Роль козацтва в житті України була така велика, що в документах XVII – XVIII ст. нашу землю називали «країною козаків».

Деякі факти життя, побуту, боротьби запорожців не з'ясовані. Вивчення історії Запорозької Січі продовжується. (За О. Апанович.) (85 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів: *феномен* (виняткове, незвичайне, рідкісне явище), *агресія* (застосування сили).

2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Запорозька Січ – один із світових феноменів. 2. Точних даних про час заснування Січі немає. 3. За межами України Січ відома з XVI ст. 4. Січ була на чолі боротьби проти панування шляхетської Польщі та агресії турків і татар. 5. Чому Україну називали «країною козаків». 6. Вивчення історії Запорозької Січі продовжується).

3. Зробити усний детальний переказ.

ТЕКСТИ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ

ПОКРОВА

Християнське свято Покрови Святої Богородиці було запроваджене у Візантії.

Коли підступили до стін міста вороги, Божа Матір зняла зі своєї голови білу хустку й розкинула її над людьми, що зібралися в церкві. Богородиця молилася за їхнє спасіння й урятування від біди. Завдяки цьому чудові Візантія була визволена від загарбників.

Свято було назване Покровою, бо Діва Марія «покрила» людей своєю хусткою як оберегом.

Ця легенда припала до душі українцям, тому що століттями наша земля страждала від чужоземних набігів. Божу Матір вважали своєю покровителькою запорожці, тому на Січі свято Покрови щорічно відзначали з великою урочистістю. Від порога Покровської церкви січовики вирушали на захист рідної землі. Сюди ж із подякою за порятунок вони поверталися після походів.

Ось чому свято Богородиці Покрови так шанують в Україні. (За В. Супрунечком.) (126 сл.)

Завдання.

1. Записати на дошці: *Богородиця, Божа Матір, Діва Марія, Покрова, покровителька, оберег, Покровська церква, Візантія.*

2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1.Християнське свято Покрови Святої Богородиці. 2. Що сталося у візантійській церкві. 3. Чому свято назвали Покровою. 4. Чому легенда припала до душі українцям. 5. Божа Матір – покровителька січовиків. 6. Шановане в Україні свято.

3. Написати детальний переказ.

ХУДОЖНИК АЛІМПІЙ

Алімпій жив у XI сторіччі, був ченцем Печерського монастиря у Києві. Слава про Алімпія розносилася по всій Руській землі, бо він писав пречудові ікони.

Сьогодні важко встановити, автором яких саме давніх ікон був цей чудовий майстер, бо художники тоді своїх творів не підписували. Та й часу минуло чимало. Ось чому знаємо ми про Алімпія так небагато.

Однак про художника збереглися десятки легенд. У них оповідається, що творити Алімпію допомагав Божий Ангел, а створені монахом ікони були непідвладні вогню.

Легенда розповідає, що прийшов якимось до художника хворий на проказу. Алімпій узяв пензель, умочив його у фарби й замалював виразки на обличчі нещасного. Потім звелів хворому заснути. На ранок той прокинувся здоровою людиною.

За свою працю Алімпій ніколи не брав винагороди, тому що був людиною безкорисливою. Ось чому його називали безсеребреником. (З журн.) (128 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *проказа, виразка*.
2. Пояснити написання слів: *пречудовий, розноситися, невідвладний, нещасний, безкорисливий, самовідданий*.
3. Записати на дошці: *Печерський монастир у Києві, Божий Ангел, безсеребренник, ікона*.
4. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Алімпій – чернець Печерського монастиря, художник. 2. Чому важко встановити авторство Алімпія. 3. Хто допомагав художнику. 4. Врятування хворого на проказу. 5. Безкорисливість художника.
5. Написати детальний переказ.

ПОЛЯНСЬКИЙ КНЯЗЬ

Його ім'я звучить у назві столиці нашої держави. Відомо про нього вкрай мало.

Чи справді був засновник Києва князем? Літописець передав нам зміст іншої легенди. У ній розповідається, що Кий був звичайним собі чоловіком, перевозив людей через Дніпро на своєму човні. Та повірити в те, що місто назване ім'ям перевізника, важко, тому що всі міста в той час і пізніше називали іменами правителів.

Та й сам літописець цю легенду заперечує. Він говорить, що не ходив би Кий до Царгорода, якби був звичайним перевізником. Літописцеві відомо, що Кий брав участь у військовому поході. Ось чому сам автор літопису впевнений, що був Кий князем.

Літописець розповідає, як Кий об'єднував руські племена, творив могутню державу, здійснював переможні походи в чужі краї.

Сучасна наука довела, що князь Кий – реальна історична постать (За М. Слабошпицьким.) (127 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *літопис, легенда, реальний*.
2. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Його ім'я – у назві нашої столиці. 2. Князь чи перевізник? 3. У чому і чому переконаний літописець. 4. Що розказано в літописі про діяльність Кия. 5. Кий – реальна історична постать.
3. Зробити усний детальний переказ.

МОГИЛА БЕЗЧЕСНА

Річка Кінська Вода колись була природним кордоном між землями війська Запорозького і Кримського ханства. Неподалік від річки досі височіє могила Безчесна. Ще її називають Безщасною. І назвали її так не дарма.

Повз могилу вела старовинна дорога. Саме нею гнали татари бідолашних полонених. За річкою бранці бачили чужу землю, куди їх вели на глум і на муку. Саме тут нещасні втрачали останню надію на визволення. Ось чому назвали могилу Безщасною.

Легенда розповідає, що в найближчій до могили балці козаки якось улаштували засідку. Тут вони напали на татар, коли ті гнали гурт невільників. Ворогів захопили в полон та загнали в річку. Козацький піп охрестив їх у крижаній воді.

Після цього запорожці відпустили людоловів. Наче вовки, зиркали одне на одного татари. На них чекала вірна смерть, якщо хтось хоч словом прохопиться про завдане їм козаками безчестя. Ось чому назвали ще могилу Безчесною. (*Нар. легенда.*) (141 сл.)

Завдання.

1. Пояснити лексичне значення слів *могила* (тут: високий насип на місці давнього поховання), *балка* (яр з пологими схилами).
2. Дібрати синоніми до слів: *полонені, глум, зиркати, прохопитися*.
3. Записати на дошці: *Запорозьке військо Кримське ханство*.
4. Скласти план (о р і є н т о в н и й : 1. Річка Кінська Вода – природний кордон. 2. Дві назви могили. 3. Чому могилу назвали Безщасною. 4. Як пояснюють іншу назву).
5. Зробити усний детальний переказ.

ЧОМУ СОБАКИ ВОРОГУЮТЬ ІЗ КОТАМИ

Собака завжди за котом женеться, а кіт рятується втечею. Причину такої ворожнечі дотепно тлумачить народна легенда.

Написали якось собаки листа до папи римського. Нести лист треба було через річку. Якби собака сам держав лист у зубах та плив, то лист би забризкався. Тому пси найняли kota, щоб той сидів у собаки на спині й тримав лист. А kota попередили, що розірвуть його, якщо лист намокне.

Вирушили в дорогу. Собака питає kota, чи не випустив він часом дорогоцінне послання. Кіт мовчить. Пес розгнівався й знову питає. Мочить кіт. Собака розлютився й пообіцяв скинути kota у воду, якщо той не відповість.

Що було бідоласі робити? Він пояснив, що лист у нього в зубах. Тієї ж миті лист упав у воду і намок.

Собака розсердився та скинув kota. Насилу той утік.

Ось чому кіт завжди тікає, а пес за ним женеться (*З журн.*) (146 сл.)

Завдання.

1. Дібрати антоніми до слів: *тікати, мокрий, гнатися*.
2. Скласти план тексту (о р і є н т о в н и й : 1. Кіт тікає, собака женеться. 2. Лист до папи римського. 3. Навіщо пси найняли kota. 4. Пересторога котові. 5. Розпитування в дорозі. 6. Що було бідоласі робити? 7. Ось чому кіт тікає).

3. Написати детальний переказ.